

"אנטי-עיתונות" כחלק מתנועת חלקחיים לפגיעה בתקשורת והשידור הציבורי כגורם מאזן

אורנית קליין-שגריר*

תקציר

המסה ממקמת את תופעת ה"אנטי-עיתונות" בתוך תהליך רחב יותר של החלשת התקשורת המקצועית, המשלב טיפוח כלי תקשורת מגויסים לצד מתקפות ודה-לגיטימציה של כלי תקשורת עצמאיים. על רקע זה היא מדגישה את חשיבותו של שידור ציבורי עצמאי כגורם מאזן המחויב לפלורליזם, אחריותיות, גיוון ושיח ציבורי מבוסס עובדות.

'Anti-Journalism' as Part of a Pincer Movement Against the Media, with Public Broadcasting as a Counterbalance

Oranit Klein-Shagrir

Abstract

This essay situates "anti-journalism" within a broader process of weakening professional media, combining the cultivation of politically aligned media outlets with attacks on and delegitimization of independent journalism. Against this backdrop, it emphasizes the importance of independent public service media as a counterbalance committed to pluralism, accountability, diversity, and fact-based public discourse.

* ד"ר אורנית קליין שגריר, מרצה בכירה בחוג לממשל, תקשורת ודיפלומטיה, המרכז האקדמי הרב תחומי ירושלים (oranit@jmc.ac.il)

למאמרם של איילה פניבסקי, שוקי טאוביג ורחן אגרי ("אנטי-עיתונות: ערוץ 14 כמקרה מבחן למודל חדש") יש חשיבות רבה, הנובעת מהשילוב בין תרומה תיאורטית מתודולוגית ובין נחיצות אזרחית בתקופה שבה אמצעי תקשורת ועיתונאים מתמודדים עם אתגרים חסרי תקדים. הכותבים מציעים אופרציונליזציה מפורטת, מבוססת מדדים, למושג "אנטי-עיתונות" ככלי ניתוח בעל פוטנציאל יישומי רב. עם ההתאמות הנדרשות, המודל יכול לשמש חוקרים בבחינת זירות תקשורת שונות לא רק במקרי קיצון, אלא גם לשם זיהוי אלמנטים אנטי-עיתונאיים בפעילותם של עיתונאים בערוצי מיינסטרים. הניתוח המדוקדק של תוכני ערוץ 14 מעניק תוקף מחקרי לחששות הציבוריים ממה שהפך לגוף בעל השפעה ניכרת על סדר היום הפוליטי והציבורי.

ניתן להציב את תופעת ה"אנטי-עיתונות" בהקשר הרחב של מפת התקשורת הישראלית. במקרים רבים, הדיון הציבורי נוטה לעסוק במתקפות הישירות על אמצעי תקשורת שנועדו להרתיעם ולהשתיקם. אך כפי שמראים הכותבים, הצד השני של אותה משוואה, שאינו פחות מסוכן, הוא הטיפוח המכוון של אמצעי תקשורת מגויסים, החוסים תחת חזות עיתונאית אך משתמשים בפרקטיקות הרחוקות ממנה מרחק רב. מציאות זו מייצרת "תנועת מלקחיים" אנטי-דמוקרטית: מחד גיסא גופי תעמולה הפועלים במסווה של "גיוון פוליטי במפת התקשורת", ומאידך גיסא מתקפה מתמשכת על אמצעי תקשורת אחרים, ובכללם השידור הציבורי. יש לראות בשני צידי "תנועת המלקחיים" תהליך מצטבר ולא תופעות נפרדות. ככל שאמצעי תקשורת מגויסים מחלישים את האמון בעיתונות מקצועית, באמצעות הצגת כל ביקורת כהטיה או בגידה, כך גובר הלחץ הפוליטי והציבורי לצמצם את עצמאותם ואת מימונם של גופי תקשורת שאינם מתאימים עצמם למסר השלטוני. במובן זה, אנטי-עיתונות, הפועלת בניגוד לעקרונות המקצוע, עלולה לשמש גם מנגנון לשחיקת התשתיות המוסדיות המאפשרות את קיומה של עיתונות ביקורתית.

כפי שמראים פניבסקי ועמיתיה, אנטי-עיתונות מאופיינת בהפצה של מסרי השלטון, שקרים ותיאוריות קונספירציה, ובפגיעה קשה בפלורליזם ובסולידריות החברתית, בין השאר באמצעות הסתה. דווקא בסביבה תקשורתית בעייתית ומזיקה כזו, קיומם של גופי תקשורת ציבוריים עצמאיים מקבל משנה תוקף. השידור הציבורי אינו נקי מפגמים או חף מביקורת, והוא אינו תרופת פלא לכל הבעיות של הקיטוב התקשורתי. הגנה על השידור הציבורי אינה מחייבת חסינות מביקורת. להפך: אחריותיות, שקיפות, תיקון טעויות ודיון ציבורי ביקורתי הם חלק מעקרונותיו של שידור ציבורי ראוי. ההבחנה המכרעת היא בין ביקורת עניינית על החלטות עריכה, ייצוג, איכות או שימוש במשאבים ציבוריים, ובין דה-לגיטימציה גורפת, המציגה את עצם קיומה של עיתונות עצמאית כפסול, ומבקשת להכפיפה לנאמנות פוליטית. במידה שהשידור הציבורי יציב

ובעל השפעה, הוא יכול לשמש גורם מאזן בסביבה התקשורתית. בעוד אמצעי תקשורת המאופיינים בפרקטיקות אנטי-עיתונאיות עשויים לתגמל ולהעצים שיח מקטב, הסתה ודה-לגיטימציה של קבוצות ומוסדות, השידור הציבורי מחויב מבחינה נורמטיבית לפלורליזם ולחופש ביטוי, למתן ייצוג הוגן לקהילות מגוונות, ליצירת סולידריות ולהימנעות מהסתה. על פי איגוד השידור האירופי (European Broadcasting Union, 2012), השידור הציבורי מושתת על שישה ערכי ליבה: אוניברסליות, עצמאות, מצוינות, גיוון, אחריותיות וחדשנות. ערכים אלה מבטאים מחויבות לנגישות לכלל הציבור; לאי-תלות פוליטית ומסחרית; לפלורליזם והבטחת "שוק רעיונות", שבו יש מקום גם לדעות המנוגדות לעמדת השלטון; לשקיפות; ולתרומה פעילה לחברה דמוקרטית.

הספרות המחקרית מצביעה על כך שבמדינות דמוקרטיות שבהן השידור הציבורי עצמאי מלחצים פוליטיים, ומנגנוני המימון שלו הולמים ועקביים, עולה ההיתכנות של פלורליזם תקשורתי, כמו גם האפשרות להיצע נרחב של חדשות ולחשיפה מוגברת למידע ולעמדות פוליטיות חוצות מחנות. מנגנונים אלו עשויים לתרום לשיח אזרחי מיועד ומגוון וללכידות החברתית (Castro-Herrero et al., 2018; Psychogiopoulou et al., 2017; Strömbäck, 2017).

התהליכים המתרחשים כיום בישראל אינם מנותקים ממגמות רחבות יותר. ניסיונות הפגיעה בתאגיד השידור הציבורי "כאן" - החל בהצעות חוק לצמצום תקציבו, דרך מאמצים לסגירת חטיבת החדשות שלו, ועד הדרת כתביו והתנכלות להם - מהדהדים מגמות פופוליסטיות בעולם. מהלכים דומים הנראים כיום במדינות נוספות מיועדים לקעקע את מוסדות הידע הוותיקים: האקדמיה, מערכת המשפט וגופי התקשורת הציבוריים. הרטוריקה והמטרות של מהלכים אלה מכוונות למנוע מגופי התקשורת להשמיע קול עצמאי, ביקורתי ובלתי תלוי. הפגיעה בשידור הציבורי אינה רק פגיעה בגוף תקשורת מסוים; זוהי פגיעה ישירה בדיון הדמוקרטי החופשי והמגוון, ביכולת ההשתתפות האזרחית ובלכידות החברתית. אלו בדיוק אותם ערכים שה"אנטי-עיתונות" מנסה לפרק, כפי שמראה המודל של פנייבסקי ועמיתיה.

המאמר שלפנינו מספק לחוקרי תקשורת ולאזרחים החרדים לדמוקרטיה תמונה נוקבת וכלי ניתוח אמפיריים חיוניים לבחינתה של הסביבה התקשורתית העכשווית. אולם, כדי להגן על סביבת המידע הנחוצה לחברה דמוקרטית, לא די בחשיפה והוקעה של השקרים וההסתה המופצים בערוצים האנטי-עיתונאיים. המודל שמציעים פנייבסקי ועמיתיה מאפשר לא רק לזהות מופעים של אנטי-עיתונות, אלא גם לשאול אילו מוסדות, נורמות ומדיניות נדרשים כדי למנוע מהם להפוך לתשתית הדומיננטית של המרחב הציבורי.

להבנתי, מאבק על האמת העובדתית והמאבק להגנה על עצמאותו של השידור הציבורי הם שני צדדים של אותו המטבע. עמידה איתנה מול תנועת המלקחיים האנטי־דמוקרטית היא תנאי חיוני לקיומו של שיח ציבורי חופשי, ביקורתי ומבוסס עובדות בישראל.

רשימת המקורות

- Castro-Herrero, L., Skovsgaard, M., & Nir, L. (2018). Bridging gaps in cross-cutting media exposure: The role of public service broadcasting. *Political Communication*, 35(4), 542–565.
- European Broadcasting Union. (2012). *Public service values, editorial principles and guidelines*. <https://www.ebu.ch/guides/public-service-values-editorial-principles>
- Psychogiopoulou, E., Anagnostou, D., Craufurd Smith, R., & Stolte, Y. (2017). The freedom and independence of public service media in Europe: International standards and their domestic implementation. *International Journal of Communication*, 11, 1936–1955.
- Strömbäck, J. (2017). Does public service TV and the intensity of the political information environment matter? *Journalism Studies*, 18(11), 1415–1432.